

Iwan Monołatij
(Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach
Filia w Piotrkowie Trybunalskim)

Procesy narodotwórcze w regionie zachodnioukraińskim jako przykład komunikacji międzyetnicznej na pograniczu Europy Środkowo-Wschodniej

Uwagi wstępne

Ziemie zachodnioukraińskie są unikatowym regionem polietnicznym z historycznie ukształtowanym systemem stosunków międzyetnicznych. Prezentują one samodzielny typ pogranicza – tworzony ze swobodnego mieszania i przeplatania odmiennych wspólnot etnicznych i kulturowych na jednym i tym samym terytorium polityczno-administracyjnym, w tych samych organizmach lokalnych. Tak działo się w habsburskich Galicji i Bukowinie zamieszkiwanych nie tylko przez Polaków i Ukraińców, lecz także przez Rumunów, Niemców czy Żydów. Faktycznymi granicami zostały utrzymujące się w jednolitej formalnie przynależności państwowej odrębne tożsamości rasowe, odrębna świadomość historyczna, różnice etniczne, językowe, religijne czy obyczajowe¹. Na dynamikę stosunków międzyetnicznych w regionie zachodnioukraińskim wpłynęły niektóre uniwersalne czynniki.

---

¹ *Vide*: M. Гон, *Особливості міжетнічної взаємодії в контексті політичних процесів на західноукраїнських землях у міжвоєнний період*, Рівне 2006, s. 431; В. Гулай, *Міжетнічна комунікація в Західній Україні у роки Другої світової війни*, Львів 2011, s. 460; I. Monołatij, *Особливості міжетнічних взаємин у західноукраїнському регіоні в Модерну добу*, Івано-Франківськ 2007, s. 280

Po pierwsze, najbardziej doraźnym, wyjściowym czynnikiem stały się zmiany geopolityczne w Europie Środkowo-Wschodniej. Rozbory Rzeczypospolitej w końcu XVIII w. spowodowały zburzenie poprzednich i utworzenie nowych granic – państwowych, wspólnotowych, obyczajowych itd. Po drugie, nie można bagatelizować i takiego czynnika, jak „spuścizna przeszłości”: etniczne sprzeczności między Ukraińcami, Żydami, Polakami i Niemcami określały etnopsychologiczny klimat, chociaż i miały latentny charakter. Po trzecie, istniał taki „stymulujący” czynnik, jak tradycje stosunków międzyetnicznych. Ukraińcy, Żydzi, Polacy i Niemcy mieli wielowiekowe doświadczenia wspólnego pokojowego zamieszkania w tej części Europy Środkowo-Wschodniej, które opierały się na historycznie ukształtowanych obyczajach i tradycjach. Po czwarte, państwowa i etniczna polityka Habsburgów co do różnych grup ludności badanego regionu służyła jako katalizator rozwoju stosunków międzyetnicznych. Ważną rolę w nasileniu konfliktu międzyetnicznego odegrywały stanowe, socjalne, zawodowe i konfesyjne odmienności. Po piąte, w ciągu badanego okresu historycznego odbywały się znaczne jakościowe i ilościowe zmiany etnicznego składu ludności. Przemieszczenia ludności były zarówno żywiołowe, jak i inicjowane przez władze państwowe. Sam fakt migracji, niezależnie od tego, czy powoduje ona kontakty przedstawicieli jednej i drugiej grupy, czy różnych grup (z punktu widzenia ich kultury, narodowości, języka i religii), trzeba rozpatrywać jako kwestię socjalną, a nawet jako problem z konfliktowym potencjałem.

1. Ramy prawno-instytucjonalne

Podstawę normatywno-prawną formalizacji przez państwo uczestnictwa politycznego założyły reformy konstytucyjne z lat 60. XIX w. Państwo stworzyło podstawy odpowiedniego „wystroju instytucjonalnego”, pewnych mechanizmów współdziałania społecznego, sprzyjających zapewnieniu konstytucyjnych praw i wolności człowieka, gwarantowaniu uczestnictwa etnoforów w procesie wyborczym, w szczególności kształtowaniu podstaw uczestnictwa elektorального wyborców jako zdolnych do działania obywateli państwa. Szczególnego brzmienia nabierała polityka etnonarodowościowa państwa, która sprzyjała harmonizacji stosunków państwa, a mniejszościom etnicznym gwarantowała ich prawa, realizację pewnego modelu etnopolitycznego². Jej składniki – legitymacja władzy,

---

² H.P. Hye, *Das politische System in der Habsburgermonarchie. Konstitutionalismus, Parlamentarismus und politische Partizipation*, Praha 1998, s. 260.

ograniczenia amplitudy możliwych działań mniejszości etnicznych ramkami sformalizowanego pola prawnego, neutralizacja ich separatyzmu etnicznego oraz możliwych pretensji na otrzymanie władzy w kraju, harmonizacja interakcjonizmu wspólnot etnonarodowościowych i równoległe kształtowanie narodowości etnicznych. Wraz z tym państwo stosowało metody konfrontacji względem „obcych”. Chodziło przede wszystkim o narzucanie i konserwację pionowych stosunków międzyetnicznych, zadowolenie interesów etnosów tytułowych kosztem „obcych”. Ostatnich, w szczególności Żydów, którzy jeszcze przebywali na „drodze do równoprawnienia”, w dodatku nie uznawano jako oddzielną wspólnotę etniczną, co świadczyło o segregacyjnym modelu etnopolityki, zastosowanym wobec nich. W badanym chronotopie państwowe organy władzy prowadziły politykę ofensywną wobec grupowych interesów przede wszystkim Ukraińców i Żydów. Konstruowanie pionowych stosunków międzyetnicznych sprowadzało się do wspólnego mianownika pozycjonowania państwa jako bezwzględnego obrońcy interesów tytułowego/polskiego narodu etnicznego przede wszystkim w Galicji. Pod takim warunkiem dylemat stworzenia możliwości dla hołubienia przez mniejszości etniczne swoich zasobów kulturalnych, narzucania im wartości społeczno-kulturalnych narodu-państwa lub ich harmonijnego pojednania z „obcymi”, stosowanie w tym celu środków i metod etc. odzwierciedlał orientację aktorów politycznych, z jednej strony, na realizację etnopolitycznego modelu państwa (który wyznaczały panującą dynastia i rząd), zaś z drugiej – na uznanie przez nich koncepcji etnicznej czy politycznej narodu³. Dylemat hołubienia/przeciwstawienia wielokulturowości określił aktualne dla monarchii Habsburgów zadanie – poszukiwanie dróg, które sprzyjałyby absorpcji w łonie obrazu etnopsychologicznego „my” tych, kogo dzięki obiektywnej dyskretności etnicznego myślenia etnonarody tytułowe kojarzyły z „oni”. A że politycznymi i/albo kulturalnymi symbolami wspólnot etnicznych są języki, to bezustanne rozszerzenie zakresu funkcionowania jednego z nich (państwowego) przy jednoczesnym ograniczeniu pola publicznego dla innych w badanym chronotopie, w szczególności ukraińskiego i żydowskiego (jidysz, język hebrajski), było czynnikiem, który wzmacniał atmosferę konkurencji języków. Nie wysuwając zadań

---

³ R.A. Kann, *Das Nationalitäten der Habsburgermonarchie. Geschichte und Ideen*, Erster Band: Das Reich und die Völker. Zweite Auflage, Graz – Köln 1964, s. 472; G. Stourzh, *Die Gleichberechtigung des Völkstämme als Verfassungsprinzip 1848–1918*, [w:] *Die Habsburgermonarchie 1848–1918. Im Auftrag der Kommission für die Geschichte der Österreichisch-Ungarischen Monarchie (1848–1918)*, Bd. III, 2. Teilband, Wien 1980, s. 975–1206.

asymilacji mniejszości etnicznych, to właśnie miejscowe organy władzy w badanym chronotopie realizowały politykę dyskryminacyjną wobec języka etnicznej większości i języków „lokalnych”, nadając preferencje językowe tylko oddzielnym figurantom – etnosom tytułowemu (polskiemu w Galicji Wschodniej, niemieckiemu – na Bukowinie)⁴. Polityka etnopluralizmu państwa sprzyjała zapoczątkowaniu szkolnictwa mniejszości etnicznych. Modele, które realizowało państwo w dziedzinie edukacji, odzwierciedla jego strategia wobec Żydów i Niemców. Segment kościelno-religijny państwowej polityki etnicznej Wiednia wyznaczały, z jednej strony, strategie obrony i stworzenia równych możliwości dla funkcjonowania instytucji wspólnot etnowyznaniowych (przy jednoczesnej preferencji dominującego wyznania – katolickiego), a z drugiej – tradycjonalizm wspólnot etnowyznaniowych i ważna rola kościoła chrześcijańskiego i wspólnot religijnych w zachowaniu ich tożsamości. Oficjalny Wiedeń ujawniał pewną zaciętość w wysiłkach, aby unifikować też kościelno-religijny obszar kraju. Wskaźnikiem ofensywnego charakteru działań władzy stały się jej wysiłki, by ustalić kontrolę nad oddzielnymi wspólnotami religijnymi i kościołami, w szczególności wspólnotami izraelickimi⁵.

2. Dychotomia „swój-obcy”

Na ziemiach zachodnioukraińskich w okresie przejściowym różnice etniczne zazwyczaj pokrywały się z socjalnymi. Chociaż w obu austriackich prowincjach, Galicji i Bukowinie, badanych w całości, a także w każdej miejscowości, wzajemne stosunki między różnymi grupami socjalnymi oraz etnicznymi układały się różnie. Normalne w tym czasie linie podziałów socjalnych między miastem i wsią w pewnym stopniu korygowały istnienie przeciwdziałającego trójkąta: miast wieloetnicznych (przede wszystkim z ludnością polsko-żydowską), chrześcijańskiej wsi (zazwyczaj z przewagą ludności ukraińskiej) oraz żydowskiego sztetla⁶. W Galicji ludność tworzyły dwie większe, konkurujące ze sobą, grupy – Polacy i Ukraińcy, a na Bukowinie takimi grupami byli Rumuni i Ukraińcy. Trzecim, niekwestionowanym figurantem była tutaj zawsze mniejszość żydowska. Jeśli w Galicji właścicielami ziemskimi byli prawie bez wyjątku Polacy, chłopami przeważnie Ukraińcy, to na

⁴ *Galizien um die Jahrhundert Wende. Politische, soziale und kulturelle Verbindungen mit Österreich*. Herausgegeben von Karlheinz Mack; mit einem Geleitwort von Erhard Busek und einer Einleitung von Richard Georg Plaschka, Wien 1990.

⁵ I. Монолатій, *Разом, але майже окремо. Взаємодія етнополітичних акторів на західноукраїнських землях у 1867–1914 рр.*, Івано-Франківськ 2010, s. 736.

⁶ *Ibidem*.

Bukowinie ten podział nie był tak bezwzględny, ale właścicielami byli zazwyczaj Rumuni i Polacy, a chłopami głównie Ukraińcy i Rumuni. Między obydwoma grupami w Galicji i na Bukowinie pośrednikami byli Żydzi. Byli oni karczmarzami, handlowcami i arendarzami. Do przeciwdziałającego etnicznego trójkąta (Ukraińcy – Polacy – Żydzi) włączyły się urzędnicy pochodzenia niemieckiego/niemieckojęzyczne i rumuńskiego (odpowiednio w Galicji i na Bukowinie), których role w systemie etnospołecznym były również istotne. Jeśli bierzemy pod uwagę badany chronotop, to większość ludności stanowili w nim mieszkańcy wsi, którzy byli głównie Ukraińcami. Dłuższy czas mówili o nich jak o narodzie „chłopów i popów”. Tylko w ostatnim dziesięcioleciu XIX w. sytuacja zaczęła zmieniać się wraz z pojawieniem się świeckiej inteligencji. Oddzielną niszę zajmowała w etnospołecznym organizmie regionu drobna szlachta, która identyfikowała się głównie z ukraińską ludnością, jednak w czasie hermetyzacji we własnym nobilitowanym środowisku, pozostawała znacznie oderwaną od szerszej ukraińskiej społeczności⁷. Inny kontekst w granicach regionu Ukraińcy stanowili tylko niewielką część miejskiej ludności, ponieważ średnio tylko co dziesiąty Ukrainiec zamieszkujący obszar Zachodniej Ukrainy (m.in. Zakarpacia) był mieszkańcem miasta, podczas gdy analogiczne wśród Polaków i Żydów wskaźniki były znacznie wyższe. W ówczesnych warunkach, adekwatnie do roli miasta w życiu społeczeństwa doby modernizmu oznaczało to, że ukraińska społeczność była praktycznie pozbawiona kontroli, nie tylko nad władzą państwową, organami regionalnego i miejskiego samorządu, ale i produkcją przemysłową, infrastrukturą, nowoczesnymi środkami komunikacji itp. Ukraińcy pozostawali najliczniejszą grupą etniczną, ale ze względu na wpływy społeczne i procesy społeczno-ekonomiczne ustępowali Polakom, Rumunom, Niemcom i Żydom. Nierozwinięta struktura społeczna i profesjonalna większości etnicznej była jednym ze skutków długotrwałego przygnębienia i bezpaństwowości. Niesprzyjającymi czynnikami dla Ukraińców obszarów Galicji i Bukowiny były także: masowa emigracja robotnicza, trudny stan społeczno-ekonomiczny, wysoka śmiertelność oraz celowa denacjonalizacja i kolonizacja obszarów zachodnioukraińskich⁸.

W badanym okresie obserwowano stopniowe zmniejszenie ludności ukraińskiej. Wśród społecznych warstw ludności miejskiej na obsza-

---

⁷ Я. Грицак, *Пророк у своїй Вітчизні. Франко та його спільнота (1856–1886)*, Київ 2006, s. 631.

⁸ І. Погребинська, М. Гон, *Євреї в Західноукраїнській Народній Республіці (до проблеми українсько-єврейських взаємин)*, Київ 1997, s. 84.

rach Zachodniej Ukrainy znaczną część zajmowali Polacy, którzy byli przedstawicielami wolnych zawodów i urzędnikami. A większość Żydów, nawet tych zajmujących się handlem czy rzemiosłem, stała się przede wszystkim biedotą miejską. Ich wyższą klasę społeczną stanowiły rodziny rabinów, wśród prawowiernych izraelitów i cadyków, wśród chasydów, a niższą klasę społeczną – uboga, upośledzona socjalnie i prawnie, ludność. Nowe funkcje właścicieli ziemskich, przedsiębiorców, przedstawicieli wolnych zawodów – piastowali bogatsi i wykształceni Żydzi. Ich znaczna część asymilowała się z miejscowym niemieckim albo polskim środowiskiem, o wiele płynniej niż z ukraińskim⁹. Między grupami etnicznymi odległość społeczno-kulturalna, która jest uwarunkowana zasadami kulturowymi wspólnot, światopoglądowa dychotomia „swój-obcy” była tym czynnikiem, który w badanym okresie uwarunkował etniczną zasadę strukturalizacji etnoforii ziem zachodnioukraińskich. W wielowiekowej koegzystencji unikalnej semiotycznej opozycji „swój-obcy” znalazły odzwierciedlenie i etnokonfesyjna problematyka, i przeciwwaga społeczna, i kulturalne wzajemne oddziaływanie na siebie oraz „mitologia sąsiedztwa”, które w wielu przypadkach opierały się na stereotypach w odbiorze „obcego”. W wyniku tego międzynarodowe stosunki na ziemiach zachodnioukraińskich nie były jednoznaczne oraz takie, które by można było „wpisać” do jednego szablonu. Miały tu miejsce przejawy wszystkich typów tych stosunków: przyjacielskich, neutralnych, nierównych, nieprzyjaznych (nieżyczliwych). Ich amplituda wahała się między biegunami życzliwości, tolerancji, współpracy, przede wszystkim ekonomicznej, międzykulturowego dialogu i izolacjonizmu, nietolerancji, podejrzania, obcości a nawet wrogości. Tutaj koegzystowały również religie (chrześcijaństwo: rzymsko-, ormiańsko- i grekokatolicyzm, prawosławie, protestantyzm, judaizm), grupy etniczne (Ukraińcy, Polacy, Rumuni, Mołdawianie, Niemcy, Ormianie, Rosjanie, Żydzi i in.), przedstawiciele różnych cywilizacji (bizantyjskiej, łacińskiej, bliskiego wschodu). Badane terytorium przedstawiało sobą różnorodność etnicznych kultur – szlacheckiej (polskiej), bojarskiej (rumuńskiej), a także tradycyjnych – ukraińskiej i żydowskiej. Jednak najbardziej wyrazistymi tradycjami były chrześcijańska i judaistyczna. Adekwatnie granica między nimi była najbardziej kontrastowa. Jednak społeczno-kulturalne odosobnienie, wzajemne dystanse, mimo iż miały

---

⁹ *Ibidem.*

miejsce, nie były absolutnymi¹⁰. Podział badanego chronotopu na tak zwane etniczne getto celnie konstatuje między grupami etnicznymi społeczno-kulturalna odległość, która nawzajem rozgraniczała „obcych”, którzy mieszkali na zachodnioukraińskich ziemiach. Współpraca etnicznej większości z przedstawicielami innych wspólnot albo doznawała całkowitej zmiany, albo zwyczajnie modyfikowała się. Na przykład odczucia Polaków, Rumunów, Mołdawian czy Niemców nie miały zabarwienia, co do bariery między tymi narodami, odznaczało się na ogół neutralnym stwierdzeniem „inności”, a w przypadku Żydów – takie granice były dosyć stabilne. Stosunki przedstawicieli innych narodów do Żydów można przedstawić sformułowaniem „inny swój”. Dlatego ceną za istniejące międzyetniczne odseparowanie związane z samowystarczalnością była obopólnie korzystna niezależność¹¹.

Wyrażna specyfika etnicznego rozwoju regionu znalazła odzwierciedlenie w ustalonych stereotypach świadomości masowej, kiedy to chłop kojarzył się z Ukraińcem, właściciel ziemski – z Polakiem lub Rumunem, a handlarz – z Żydem. Stopniowe asymilowanie przez Ukraińców przedstawicieli innych narodowości było zauważalne dla współczesnych i odbywało się „w dole”, przede wszystkim w społecznościach wiejskich, gdzie przewaga liczebna Ukraińców była niezaprzeczalna oraz dominowała bogata w tradycje ukraińska kultura ludowa. Natomiast „z góry” następował proces asymilacji, który ogarniał część ukraińskiej elity społecznej (szlachtę, inteligencję, duchowieństwo, mieszczan)¹². Socjokulturowy i etnokulturowy wymiar dychotomii „swój-obcy” na terenach zachodnioukraińskich, wyróżniają się tą istotną sytuacją, że w czasach współczesnych, które charakteryzują się ważnymi innowacjami w różnych sferach życia społecznego, stopniowo formowała się nowa świadomość – etniczna, która powoli dosięgała prawa istnienia obok religijnej.

3. Czynniki ideologiczne

Najważniejszą rolę w etnopolitycznej mobilizacji wspólnot badanego regionu odegrał czynnik ideologiczny. Praktycznie wszystkie zjed-

---

¹⁰ S.F. Wynne, *The Galitzianers: The Jews of Galicia, 1772–1918*, Wheatmark, 2006, s. 524.

¹¹ *Vide*: I. Monołatij, *Інші свої. Політична участь етнічних акторів пізньогабсбурзьких Галичини і Буковини*, Івано-Франківськ 2012, s. 432.

¹² О. Жерноклеєв, *Національні меншини на західноукраїнських землях у складі Австро-Угорщини (1900–1914 рр.)*, [w:] „Вісник Прикарпатського університету. Історія”, nr. 2, Івано-Франківськ 1999, s. 74–84.

noczenia mniejszości narodowych (stowarzyszenia narodowe, partie polityczne) stworzyły pewną ideologię, która skupiała się na solidarności grupowej. Dość silny czynnik ideologiczny zachęcał do zjednoczenia i dalszych czynności z tym związanych. Jednym z kryteriów etnopolitycznej mobilizacji było zainteresowanie polityczne. Szczególną rolę w warunkach mobilizacji mniejszości politycznej i innych grup odegrały takie czynniki, jak „motyw niebezpieczeństwa” oraz tak zwane zasady sprawiedliwości. Właśnie te czynniki nie były najefektywniejszymi według zasad mobilizacji etnopolitycznej i dlatego partie etniczne badanego chronotopu często stosowały je jako hasła polityczne. Nie mniej ważną rolę w procesie mobilizacji etnopolitycznej wspólnot odegrały takie kategorie, jak autorytatywność partii czy organizacji narodowych, które przedstawiały tę czy inną mniejszość narodową, występowanie wpływowych etnicznych liderów. Było to powiązane ze stopniem świadomości narodowej grupy, jej etniczną kulturą, zrozumieniem problemów rozwoju etnicznego i sposobów ich rozwiązań, stopniem wyrażenia samoistnienia etnicznego, występowaniem takiego ważnego czynnika umacniania się, jak przywództwo etniczne¹³. Czynnikiem mobilizacji etnopolitycznej potwierdził, że ideologiczne oraz organizacyjne wpływy partii politycznych, które działały na terenach zachodnioukraińskich w okresie przejściowym, występowały jako mechanizm konwertowania władzy równo- oraz różnstatusowych wspólnot etnonarodowych w mobilizujący wpływ na masę partyjną – członka, stronnika partii etnicznej, a następnie i potencjalnego wyborcy. Później postępował proces mobilizacji etnopolitycznej, przez który politycy lub/czy aktywiści organizowali oraz ugrupowywali potencjalnych wyborców w celu poparcia kandydata lub/czy programu partii politycznej. Ewolucja strategii interakcjonizmu grup badanego chronotopu odpowiadała trzem poziomom procesów etnomobilizacyjnych mniejszości narodowych: potencjalnemu, organizacyjnemu oraz politycznemu. W pierwszym z nich mniejszości tylko formalnie powiadały o swoim istnieniu, dlatego poziom ten charakteryzował się szybką asymilacją oraz rozproszeniem się mniejszości narodowych. Aktywnymi uczestnikami wewnątrzpaństwowych politycznych procesów były etnonarodowe wspólnoty, które stawały na drugim poziomie. Następnie dochodziły do trzeciego – politycznego poziomu. Charakteryzował się on utworzeniem własnych politycznych ruchów oraz

---

¹³ P. Urbanitsch, *Vereine und politische Mobilisierung in Cisleithanien*, [w:] „Anuarul Institutului de Istorie Cluj 1994”, Bd. 33, s. 107–124.

partii, które brały udział w wyborach różnego stopnia (do miejscowych sejmów, tzw. landtagów) i w życiu politycznym państwa (do rady państwowej, tzw. rejchsratu)¹⁴. Wspólne zadania wyartykułowane przez politycznych aktorów, przede wszystkim Ukraińców i Polaków, są śledzone już od początku czasu przejściowego. Agresywną politykę wobec „cudzych” prowadzili przede wszystkim Polacy w Galicji, a w ślad za nimi Rumuni na Bukowinie. W strategiach interakcyjnym grup ludności żydowskiej i niemieckiej badanego chronotypu wyróżniamy taktykę, skierowaną na obronę „swoich” – interesów grup etnicznych i koegzystencji z innymi, często doskonałymi społecznościami w religijnym planie (Ukraińcy, Żydzi). Na ogół polityczna mobilizacja etnicznej mniejszości badanego chronotypu zapewniła im przekształcenie w narody etniczne¹⁵.

Jednak zauważymy, że w wyniku tego etnicznym mniejszościom nie tak często udawało się działać, jak innym formacjom. Często zjednoczeniu w potężne struktury towarzyszyły walki o przywództwo w nowo utworzonej organizacji między przedstawicielami różnych politycznych partii. W zachodnioukraińskim regionie czasu przejściowego czynnik mobilizacji polityczno-etnicznej występował, jak pewna alternatywa asymilacji z tytułowymi stronami narodów i gdzieś wyrażał się on zmianą na lepszą ścisłych komunikacji, przeprowadzeniem wspólnych przedsięwzięć i akcji, wypowiedaniem swojej aktywnej pozycji, co do tych czy innych politycznych decyzji centrum¹⁶. Etniczna mobilizacja i aktywne uczestnictwo w społeczno-politycznych procesach poświadczyła i to, że w warunkach tranzytowego społeczeństwa etniczne subiekty badanego chronotypu stały się zauważalnymi graczami na scenie politycznej.

4. Konsolidacja etniczna

W zachowaniu społeczno-politycznym wspólnot narodowych, należących do badanego chronotypu, można wyodrębnić pewne cechy, które je wyróżniają, np.: zachowanie języków ojczystych, wymogi wpro-

---

¹⁴ R. Wagner, *Der Parlamentarismus und nationale Ausgleich in der ehemals österreichischen Bukowina*, München 1984, s. 272; M. Hausleitner, *Die Rumänisierung der Bukowina. Die Durchsetzung des nationalstaatlichen Anspruchs Großrumäniens 1918–1944*, München 2001, s. 497.

¹⁵ D. Maciak, *Próba porozumienia polsko-ukraińskiego w Galicji w latach 1888–1895*, Warszawa 2006, s. 407.

¹⁶ Cz. Partacz, *Od Badeniego do Potockiego. Stosunki polsko-ukraińskie w Galicji w latach 1888–1908*, Toruń 1996, s. 280.

wadzenia autonomii w jej terytorialnym i eksterytorialnym wariacie, reformowanie wyborczego ustawodawstwa, osiągnięcie optymalnych warunków, pozwalających zachować zasoby kulturowe narodu, oraz obrona innych zbiorowych interesów¹⁷. Liczne instytucje partyjne czy inne figury polityczne reprezentowały interesy grup etnicznych w procesach politycznych badanego okresu.

Z jednej strony zadaniem etnicznej konsolidacji, agregowanej przez aktorów politycznych i etnicznych liderów, wyznaczenie charakteru zachowania etnopolitycznego grup etnicznych, ukierunkowanych na zdobywanie pełni praw obywatelskich i narodowych, z drugiej postępująca strategia władzy centralnej, ukierunkowana na integrację podporządkowanych grup w interesie całego organizmu, stały się katalizatorem formowania się zachowania politycznego mniejszości etnicznej. Głównym czynnikiem, który wpłynął na charakter zachowania etnopolitycznego grup podczas ewolucyjnych strategii, była jawność/brak skarg dotyczących zdobywania czynników deficytowych, przede wszystkim – władzy. Zachowanie polityczne, etnoforów wywodzących się spośród etnonacji oznaczone amplitudą wahań od aktywnego uczestnictwa w ruchach narodowych czy odwrotnie, przeciwstawienia się nowej władzy, czy też inercyjnej obserwacji instytucjonalizującego się na ziemiach zachodnioukraińskich nowego etnopolitycznego organizmu. Dla dyspersyjnych mniejszości etnicznych, które demonstrowały ogólnie rzecz biorąc integracyjne etnopolityczne zachowanie, czas tranzytowy/przejęciowy stał się czasoprzestrzenią adaptacji w nowych realiach społeczno-politycznych. Dlatego charakter etnozachowania, zgodnie z dominującym kryterium na poziomie grupowym, wyznaczany był poprzez przeważające formy reakcji-odpowiedzi etnonacjonalnych wspólnot na otoczenie, ze względu na nich powołanie w celu ochrony interesów i wartości grupowych¹⁸. Różnice w dominantach zachowania subiektów współdziałania międzyetnicznego to wynik różnych celów, które w warunkach polityzacji narodowości starały się realizować etnoarealne i dyspersyjne wspólnoty. Punkty zbieżny w wymaganiach mniejszości narodowych to domaganie się zaprowadzenia autonomii w jej terytorialnym i narodowo-kulturowym wariacie, równouprawnienie

---

¹⁷ P. Haslinger, *Sprachenpolitik, Sprachendynamik und imperiale Herrschaft in der Habsburgermonarchie 1740–1914*, [w:] „Zeitschrift für Ostmitteleuropaforschung 2008”, Bd. 57, N. 1, s. 98–101.

¹⁸ A. Wandruszka, *Österreichs politische Struktur. Die Entwicklung der Parteien und politischen Bewegungen*, [w:] *Geschichte der Republik Österreich*, hrg. von Heinrich Benedikt, Wien 1954, s. 289–485.

praw obywatelskich itp. Postępowanie etnopolityczne grup podporządkowanych świadczy o obecności dwóch podstawowych platform, na których można osiągnąć kompromis – to współpraca w rozbudowie państwa i przeciwstawienie się jej. Ostatnia okazała się nie do przyjęcia dla wszystkich etnonacjonalnych wspólnot zachodnioukraińskich ziem, szczególnie dla Żydów i Niemców. Dzięki zdobyciu parytetowych z nacją-państwem praw, wszystkie bez wyjątku mniejszości etniczne domagały się stworzenia optymalnych warunków dla zachowania własnej kultury. To wyznacza główne kryterium w rozumieniu przez nich zasad kompromisu różnostatusowych wspólnot etnonacjonalnych – integrację w państwie na zasadach równoprawnych subiektów nacji politycznej¹⁹.

Jednocześnie brak wspólnych kampanii mniejszości etnicznych na większą skalę, skierowanych na ich integrację w jednolity organizm etnopolityczny monarchii Habsburskiej na prawach jej równoprawnych subiektów, wzajemnej pomocy w tym procesie, świadczy o tym, że ich współpraca była chwilowa i nie wyznaczała dominujących tendencji w dwu- czy wielostronnej współpracy²⁰. Charakter interakcjonizmu wspólnot etnonarodowych, mających równe statusy, korygował się poprzez czynnik rozbieżności interesów Ukraińców i mniejszości imigracyjnych, ich wzajemnych reakcji na próby współdziałania międzyetnicznego jednego z subiektów, zmierzające do osiągnięcia celów, które przeczą interesom pozostałych grup podporządkowanych, a także gotowość tych ostatnich lub ich przedstawicieli do obrony „ich” interesów. Znaczącym było i polityczne pozycjonowanie rozproszonych wspólnot, które determinowało charakter reakcji autochtonicznej większości etnicznej na obszarze zachodnioukraińskim. Realizację czy umacnianie współpracy grup o różnym statusie utrudniały przyczyny obiektywne i subiektywne. Spośród kompleksu tych pierwszych znajdziemy przewagę przyrody w świadomości grupy etnicznej „naszych” interesów, skutkiem czego był brak gotowości większości etnoforów – „swoich” do zastosowania ustępstw na korzyść „obcych”, ciągły brak postępu dla rozproszonej mniejszości etnicznej w sytuacji wyboru, kiedy ich lojalności wobec siebie domagali się zarówno Polacy, jak i Ukraińcy. Wśród subiektywnych przyczyn jest nieobecność połączonej przez aktorów politycznych mniejszości etnicznej platformy kompleksowego uregulowania ich problemów, politycznej woli imigracyj-

¹⁹ M. Śliż, *Galicjyscy Żydzi na drodze do równouprawnienia 1848–1914. Aspekt prawny procesu emancypacji Żydów w Galicji*, Kraków 2006, s. 189.

²⁰ *Vide*: I. Monołatij, *Жити і давати жити іншим. Німецький дискурс західноукраїнської етнополітичної сфери*, Івано-Франківськ 2008, s. 160.

nych wspólnot co do wsparcia sprawiedliwych wymagań etnicznej większości regionu, a także tej politycznej kultury, która uwzględniałaby skutki dwustronnego partnerstwa dla strony trzeciej²¹. Ważnym elementem, który łączył cenne przeciwieństwa między wspólnotami etnonarodowościowymi o różnych statusach, został język. Wysiłki podporządkowanych grup do obrony tego istotnego zasobu kulturalnego stały się jednym z katalizatorów ich etnopolitycznej mobilizacji. Taka tendencja jaskrawie odzwierciedliła się w walce mniejszości etnicznej o szkołę z ich ojczystymi językami nauczania i wartościami społecznymi, które odpowiadałyby ich „my” interesom. Uzupełniała się o wymagania zwiększenia ilości zakładów edukacji, co finansowane byłoby z budżetu państwowego, poszerzenia możliwości mniejszości etnicznej do otrzymania średniej, fachowej i wyższej edukacji. Konkurencja etnonarodowości, która wynikała w skutek ochrony dóbr kulturowych przez mniejszości narodowe – z jednej strony działań mających na celu zmniejszenie dystansu społeczno-kulturowego, a z drugiej próby władzy dążące do zrujnowania go, nawiązując do obcych wartości; wyznaczyła istotę różnic i konfliktów między grupami etnicznymi. Integracja grup podporządkowanych w etnopolityczny organizm imperium odbywała się w trzech kierunkach: komunikatywno-językowym, polityczno-prawnym i społeczno-ekonomicznym. Na każdy z nich określony wpływ miał czynnik etniczny. W pierwszym przypadku, państwo tworzyło jedyny obszar informacyjny oraz środowisko niemieckojęzyczne w warunkach różnorodności kultur i zadeklarowanej tolerancji²². Zadanie to było jednym z najważniejszych na drodze do kształtowania tożsamości państwowej i lokalnego patriotyzmu. Jego dopełnieniem był wymóg kształtowania lojalności wobec rządzących dynastii i zmniejszenia etnoforów, które nie były zadowolone z działań władz centralnych i lokalnych – integracja polityczno-prawna. Osiągnięcie przez każdego członka społeczeństwa zdolności do konkurencji i mobilności społecznej przewidywało integrację społeczno-ekonomiczną. W badanym okresie państwo uznawało i wykorzystywało do legitymizacji rządów pewne instrumenty polityczne, rekonstruując odpowiednie przykłady orientacji w politycznej przestrzeni podmiotów sfery etnopolitycznej na ziemiach zachodnioukraińskich. Takie przykłady orientacji

---

²¹ I. Monolatyj, *Etnopolityczne aspekty polityki narodowościowej Austro-Węgier w Galicji 1867–1914*, „Nowa Ukraina. Zeszyty Historyczno-Politologiczne”, Kraków 2006, nr 2, s. 9–20.

²² S. Müller, *Von der Ansiedlung bis zur Umsiedlung. Das Deutschtum Galiziens, insbesondere Lembergs 1772–1940*, Marburg am Lahn 1961, s. 234.

ustrukturalniały interpretacje stosunków międzyetnicznych, za pomocą których podmioty sfery etnopolitycznej rozumiały swoje doświadczenie, powiązane z liberalną teorią państwa i wcielały je w życie.

5. Spory i konflikty międzyetniczne

Międzyetniczny interakcjonizm wspólnot etn narodowych na ziemiach zachodnioukraińskich okresu przejściowego charakteryzuje szereg sprzeczności i konfliktów. W końcowych warunkach reakcji aktorów politycznych i liderów mniejszości etnicznych, wobec tego, że istnieje wyimaginowana krzywda albo ze względu na ich niechęć do zmian w *status quo*, skupiali uwagę na konkurencji ideologii „swoich” i „obcych”. Poprzedzającymi warunkami etnopolitycznych sprzeczności i konfliktów w badanej chronotopii był sprzeciw jednych podmiotów wzajemnych stosunków międzyetnicznych pragnieniom innych, który ujawniał się w dialektyce (wzajemnego) zaprzeczenia „oni”. Inicjatywy grup etnicznych, ukierunkowane na zmiany zachowania realiów społecznych, świadczyły zarówno o ich odejściu od wzajemnych stosunków na zasadach „reguł gry” lub też na odwrót, ich ochronie, jak i o zamiarze zapobiegania osiągnięciu wyznaczonych przez konkurencję rezultatów²³. Spory i konflikty społeczeństwa etnicznego uwarunkował przede wszystkim czynnik otoczenia etnicznego. A że spory o posiadanie ograniczonych zasobów (najpierw ziemia) w okresie badań stały się źródłem konfliktu społeczeństw etnicznych przeważnie w opóźnionej i zaktualizowanej formie regionalnych konfliktów etnicznych (w tym strajków rolniczych), to rywalizacja w dziedzinie gospodarki na początku XX w. nabyła szczególnego znaczenia. Z tego powodu odbyło się jego przekształcenie w podstawowej strukturze interakcji etnicznej.

Aktywna i różna według form oraz z zastosowaniem metod organizacyjnych walka między „swoimi” i „obcymi” o własność gruntów i dominacji w regionie wiosek i miast w dziedzinie handlu i drobnej produkcji została zaprojektowana, aby osiągnąć co najmniej dwa zadania. Pierwsze zadanie to wyłączenie z procesów gospodarczych tych „obcych” (Żydów – na wsiach, Żydów i po części Polaków – w miastach i miasteczkach), którzy zajmowali się pośrednictwem i uosabiali stratę prywatnych handlowców. Drugie zadanie polegało na wykorzystaniu presji psychologicznej,

---

²³ M. Pollack, *Galizien. Eine Reise durch die versuchwundendene Welt Ostgaliziens und der Bukowina*, Frankfurt am Main und Leipzig 2001, s. 239; E. Turczynski, *Sztuka konsensusu, czyli o kulturze politycznej Bukowiny*, [w:] *Bukowina po stronie dialogu*, red. Kazimierz Feleszka, Sejny 1999, s. 11–27.

niedrożności społecznej lub radykalnych metod walki – organizowanie bojkotów gospodarczych, zastosowanie przemocy fizycznej itp. I tu dodaje się też niesprawiedliwą politykę gospodarczą i administracyjną metropolii i ośrodków krajowych w odniesieniu do wsi ukraińskiej, w tym realizacji planu „parcelacji kolonizacyjnej”. W takich realiach – ukraińsko-żydowsko-polska rywalizacja społeczeństwa etnicznego z jednej strony oraz etniczne interakcje z drugiej – dominującą tendencją w dziedzinie gospodarki pozostaje bezkompromisowa walka²⁴. Główne różnice społeczno-kulturowe międzyetnicznej interakcji, a poniekąd i konflikty, były spowodowane przez czynniki subiektywne i obiektywne. Wśród pierwszych wyróżniamy walkę o kościół narodowy w prawach ścisłego przeplatania wartości etnicznych i religijnych. W różnicach wartości między podmiotami interakcjonizmu galwanizowano także mowę, która była jednym z katalizatorów etniczno-politycznej mobilizacji dyskryminowanych grup. Dodano także i walkę mniejszości etnicznych o szkołę z ojczystym dla nich językiem nauczania.

Używanie przez władzę i polskie podmioty polityczne religii jako pomocniczego środka przystosowania etnicznego „obcych”, a także próby włączenia katolickiej opcji etnonacjonalizmu, rozumiemy jako czynniki subiektywne. Pierwszą przyczyną pogłębienia różnic, które wynikły na wielu płaszczyznach, pomiędzy grupami o różnym statusie, to starania państwa i dominujących narodów etnicznych, by zniweczyć funkcjonujące w przestrzeni społeczno-kulturowej klasy, przystosowywać „obcych”. Tymczasem podczas reakcji najbardziej dyskryminowanej etnicznej większości na akulturację „innych” wśród podmiotów o różnym statusie wynikały kontrowersje. O ile międzygrupowe sprzeczności powstawały w różnych sferach życia publicznego, to w swoistym uszeregowaniu pod względem znaczenia ich przyczyn jako główne należy rozważyć dwie grupy konfliktów społeczno-kulturowych. W skład pierwszej wchodziły różnice i konflikty powstałe pod wpływem czynnika religijnego. Są to przede wszystkim: kolizje między różnymi konfesjami, konflikty między nimi a państwem i rozbieżności w obrębie samych wyznań. Druga grupa łączyła konflikty, które powstały pod wpływem czynnika etnicznego²⁵. Do nich w zależności od interesów społecznych odnosimy wartościowe sprzeczności między podmiotami międzyetnicznych oddziaływań. Cechy międzyet-

---

²⁴ Cz. Partacz, *Od Badeniego do Potockiego. Stosunki polsko-ukraińskie w Galicji w latach 1888–1908*, Toruń 1996, s. 280.

²⁵ *Vide*: М. Гон, *Особливості міжетнічної взаємодії в контексті політичних процесів на західноукраїнських землях у міжвоєнний період*, Рівне 2006, s. 431.

nicznych sprzeczności i konfliktów na ziemiach zachodnioukraińskich pod koniec XIX – na początku XX w. w ich konkurencyjnym składniku za ograniczenie zasobów przemawiają; w badanym chronotopie to właśnie pojęcie etniczności wystąpiło jako względnie niezależny czynnik, który doprowadził do konfliktu, a jedną z głównych przyczyn napięć w większości przeanalizowanych wypadków był fakt przedłożenia wartości etniczno narodowych nad wszystkie inne²⁶.

Współistnienie narodów etnicznych w badanym chronotopie wywołało naturalność „bezosobowego porządku społecznego” „neutralnego” modułu ich wspólnej egzystencji. Pojawił się on na skutek samoizolacji owych narodów, a także stałych i aktywnych kontaktów z „obcymi”. Jednocześnie pojawienie się kontaktów między „swoimi” a „obcymi”, czy ich aktywność, doprowadziło do zamiany neutralnych stosunków w nową jakość. „Niższy” poziom międzygrupowego interakcjonizmu przedstawiał model „neutralnych” stosunków jako równorzędny, tak i etnicznonarodowych wspólnot. A że brak podsumowania nie przyniósł z przeanalizowanej sytuacji nic pozytywnego, to i brak reakcji był stwierdzeniem faktu „biernego”, nieosiągniętego w wyniku inicjatyw stron. Nasycenie obcych wzorców przepowiadało nie tyle podobieństwo powstania ich odmian ze znakiem plus, ale wręcz odwrotnie – nadawało im negatywnych form, mając na uwadze tradycyjne zarzuty antygrupowe. W większości przypadków tolerancja etniczna pozostawała twórczym elementem stosunków między grupami etnicznymi na zachodnioukraińskich ziemiach. Pomimo różnic, niekiedy bardzo znaczących, biorąc pod uwagę normatywne wartości kształtujące grupy w zachowaniu etniczno-politycznym i etniczno-kulturowej tradycji, istniały mniej lub bardziej wspólne wyobrażenia etnicznej tolerancji i akceptacji. Właśnie dlatego tolerancja i nietolerancja odgrywały w pewnej mierze kluczową rolę w praktyce przemocy i braku przemocy, w dynamice integracyjnych i dezintegracyjnych procesów. Można było zauważyć, że w wielu przypadkach na badanym obszarze współczesne wielonarodowe społeczeństwo napotykało na skrajne tendencje, których fundamentem była nie tylko nietolerancja, ale i odrzucenie obcości. Konsekwencją tego były stosunki destrukcyjne zaistniałe między grupami etnicznymi, w skutek których powstawały konflikty²⁷. Na płaszczyźnie politycznej możliwości statusowe ustalały powstanie zinstytucjonalizowanych form polityki etnicznej władzy/narodów – państwa, które były realizowane przez aktorów politycznych i gwaran-

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ І. Монолатій, *Інші свої. Політична участь етнічних акторів пізньогоабс-бурзьких Галичини і Буковини*, Івано-Франківськ 2012, s. 432.

towały, że interesy etniczne w trakcie podejmowania decyzji będą uwzględnione. Innym przejawem polityki etnicznej badanego regionu był wzrost kontrmobilizacji członków tytułarnych grup przeciwko niesprawiedliwemu, według nich, zabezpieczeniu swobód obywatelskich i politycznych mniejszości etnicznych. Dlatego też istota kompromisów międzyetnicznych powiązana jest z problemem współdziałania „swoich” i „obcych”, a więc porozumienie międzyetniczne przewidywało wyjątkowy rodzaj pozycjonowania siebie w dialogu grup etnicznych, specyficzny wzorzec postawy wobec sąsiadów czy wobec gości. Problemy stosunków międzyetnicznych, z którymi zetknęły się obcości zachodnioukraińskich ziem, wyniosły na porządek dzienny pytanie o potrzebę poszukiwania dróg nieagresywnych i sposobów współdziałania wspólnot etniczno-narodowych. U podstaw oficjalnej myśli państwa leżała idea integracji różnych grup i kultur, która pozwalałaby z jednej strony jednocześnie zachowywać cechy subiektów etnopolitycznej sfery, a z drugiej strony zabezpieczać współdziałanie i wzajemne wzbogacanie się na podstawie równoprawnego dialogu. Zarówno etnopolityczna teoria, jak i praktyka, które gruntowały się na zasadach między etnicznej tolerancyjności grup, władza/naród-państwo regulowały współdziałanie konfliktowe w społeczeństwie wielonarodowym, przekształcając niezgodności międzyetniczne w kompromisy mniejszości etnicznych²⁸. W warunkach upolitycznienia pochodzenia etnicznego, międzyetnicznych stosunków i dosyć wysokiego poziomu konkurencji o ograniczone zasoby, grupy etniczne i ich przywódcy wystąpili z warunkami i propozycjami zachowania etniczno-kulturowej tradycji. W przedstawionych realiach nie było potrzeby optymalizacji wzajemnych stosunków międzykulturowych i zaakceptowania warunków i zasad społeczeństwa. A co do innego zaangażowania – odbywało się ono z wykorzystaniem separacyjnych modeli (sposobów poglądów narodowych stosunków) albo scalania (środków etnicznych stosunków), by kultura międzyetnicznych stosunków na ziemiach zachodniej Ukrainy w badanym okresie rozumiana była w kontekście współpracy własnych i obcych, wyregulowania ich dyskusji na stopniu indywidualnym i grupowym. Dialektyka stosunków międzyetnicznych i działalność aktorów politycznych prezentuje głównie kulturę międzyetnicznej konkurencji. Podmioty stosunków międzyetnicznych stanęły przed problemem wyboru metod ochrony wspólnych interesów, konkurencyjna dominacja zmusiła do ustalenia odpowiadającej im kul-

---

²⁸ E. Turczyński, *Sztuka konsensusu, czyli o kulturze politycznej Bukowiny*, [w:] *Bukowina po stronie...*, s. 11–27.

tury wzajemnych stosunków. W szczególności dominacja negatywnego obciążenia wzajemnej orientacji przyczyniła się do szacowanych stosunków między grupami etnicznymi, społeczno-kulturalnych odległości i doświadczenia współdziałania w różnych sferach życia publicznego. A co do tolerancji innych – często przejawiają się na poziomie indywidualnym, gdy masowa kultura wzajemnych stosunków wyznaczona jest pochodnymi nonkonformizmu. Wyraz jego zachowania w różnych formach, w zależności od etniczno-politycznej sytuacji, opiera się jednak na wspólnym mianowniku izolacyjnym zachowań etniczno-politycznych. Biorąc pod uwagę ostatnie dominujące tendencje, typy kultury wzajemnych stosunków klasyfikujemy jako dialog i bez użycia przemocy, a czynniki, które wyznaczały kulturę interakcjonizmu innych jednak różniły się statusem pochodzenia²⁹. W poznanym chronotopie problem oddziaływania grup jest szczególnie widoczny przez pryzmat ich bezpośredniego stosunku lub poprzez poszczególne podmioty polityczne. Obietnice każdego z nich były takie, że chociaż częściowo wpływały na zmianę nastrojów członków swojej grupy, co do innych grup. Istotnym przy tym nie były tylko działania przeciw obcym, ale z jednej strony gotowość do wzajemnych stosunków, kierując się zasadami tolerancji, a z drugiej strony propozycja przyjazna porozumienia dla innych. Kontakty etnoforów na indywidualnym stopniu traktujemy jako międzyetniczną kulturę wzajemnych stosunków. Te relacje, jak i rozmowy etnicznych forów między dwoma lub większą ilością wspólnot, są wynikiem naturalnego upolitycznienia ziem Zachodniej Ukrainy. W ten sposób powstały obiektywne podstawy do funkcjonowania tolerancji, które częściowo wyniszczały na przestrzeni etnicznych kontaktów, w których dominował nastrój sąsiedzki i atmosfera wzajemnego odpychania się³⁰.

6. Kompromisy międzyetniczne

Kompromisy i konsensusy sformalizowanych i niesformalizowanych aktorów politycznych miały swoje cechy charakterystyczne. W fabule „bukowińskiej” działalności podmiotów zachodnioukraińskiej dziedziny

---

²⁹ L. Wolf, *The Idea of Galicia: History and Fantasy in Habsburg Political Culture*, Stanford University Press, Stanford 2010, s. 486; E. Bruckmüller, *Patriotic and National Myths: National Consciousness and Elementary School Education in Imperial Austria*, [w:] *The Limits of Loyalty. Imperial Symbolism, Popular Allegiances and State Patriotism in the Late Habsburg Monarchy*, ed. by Laurence Cole and Daniel Unowsky, Berghahn Books, New York and Oxford 2007, s. 11–35.

³⁰ Vide: М. Гон, *Из кривдою на самоті. Українсько-єврейські взаємини на західноукраїнських землях у складі Польщі (1935–1939)*, Рівне 2005, s. 192.

etnopolitycznej wyróżniamy taki typ taktyki etnicznych aktorów politycznych, które osiągnęły kompromis. W tym wypadku funkcja regulacji współdziałania wspólnot etnonarodowych spełniała się poprzez ewolucję jednej sytuacji etnopolitycznej do innych – kompromisu i współpracy. Wewnętrzna bifurkacja grup etnicznych Bukowiny i wzrost liczebności tych etnoforów, które prezentowały nonkonformistyczno-obronny typ zachowania etnopolitycznego, pojawienie się w sejmie krajowym ich aktorów politycznych, którzy usiłowali osiągnąć konsensus z władzą centralną i krajową, stworzyły przesłanki do nawiązania konstruktywnej współpracy mniejszości etnicznych. Osobliwości realizacji „ugody bukowińskiej” dają podstawy do mówienia o istnieniu w politycznym obszarze regionu „paradoksu bukowińskiego” – sytuacji etnopolitycznej, w warunkach której aktorzy polityczni oddzielnych (głównie dyskryminowanych przez władzę/państwo) mniejszości etnicznych na znak protestu stanowczo dystansują się od podjęcia uchwał społecznego rozwoju regionu. W wyniku tego powstają sytuacje patowe (nie)wyboru dla mniejszości etnicznych, kiedy ich lojalności wobec siebie jednocześnie domagają się państwo oraz większość etniczna badanego regionu. To świadczyło zarówno o tym, że w odróżnieniu od pasywnych sojuszników potencjalnych, naturalnymi partnerami wśród „obcych” o równym statusie są tacy aktorzy polityczni, którzy kształtują się w środowisku przedstawicielskich organów władzy³¹. *Kompromis bukowiński* 1910 r. interpretujemy jako przykład współzawodnictwa aktorów politycznych o dostęp do stanowisk obieralnych i mianowanych, a więc konieczności osiągnięcia porozumienia między kandydatami, którzy reprezentowali różne grupy etniczne. W kontekście realizacji „ugody bukowińskiej” uważamy za znamienne zachowanie integracyjne aktorów politycznych Ukraińców, Rumunów, Polaków, Niemców, Żydów. Ten kompromis pozwolił wprowadzić powszechne, proste i tajne głosowanie na zasadzie kurii narodowych, według którego miejsca poselskie rozdzielały się między etnonarodami Bukowiny proporcjonalnie do ich liczebności w każdej kurii. Jako wzajemnie powiązany proces demokratyzacji przedstawicielskich organów władzy i skutek „ugody bukowińskiej” rozpatrujemy też uchwalenie w 1912 r. nowej ustawy wyborczej dla czerniowieckiej rady miejskiej, która ustalała ukraiński, rumuński, niemiecki i polski katastry narodo-

---

³¹ J. Leslie, *Der Ausgleich in der Bukowina von 1910: Zur österreichischen Nationalitätenpolitik vor dem Ersten Weltkrieg*, [w:] *Geschichte zwischen Freiheit und Ordnung*. Gerald Stourzh zum 60. Geburtstag; Emil Brix, Thomas Fröschl, Josef Leidenfrost (Hrsg.), Graz – Köln – Wien 1991, s. 113–144.

we³². Czynniki statusowo-rolowy określał warianty warunków osiągnięcia kompromisu międzyetnicznego między Ukraińcami i Polakami w Galicji Wschodniej. Przy tym inicjatywy aktorów politycznych odpowiadały integracyjnemu zachowaniu etnopolitycznemu grup, które oni reprezentowali. Ponieważ wzajemna zgoda z powodu reguł i procedur *kompromisu galicyjskiego* z 1914 r. była najsłabszym miejscem kompromisu, a najmocniejszym – uzgodnienie dotyczące ustawień ideologicznych i wartości elit dominującej i opozycyjnej, to wykorzystując kryteria trwałości („równowaga J. Nasha”) i optymalności („równowaga V. Pareto”), jej przedkompromisowy etap uważamy za nieoptymalny, lecz stały. Wraz z tym o niezdolności pokonać dziedziczone z przeszłości i nabyte przy współdziałaniu na konkretnym etapie historycznym, elementy kryzysu stosunków obustronnych, zrównoważyć „my”- i „oni”-interesy świadczyły: walka między konserwatywną mniejszością polską a demokratyczną większością polsko-ukraińską w sejmie, pozycja polskich biskupów Galicji Wschodniej oraz oświadczenia ukraińskich i polskich frakcji w sejmie i Riechsracie³³. Uważamy je za skutek braku konsekwentnego dążenia narodu-państwa i władzy, wyjaśniające przyczyny kryzysu współdziałania międzyetnicznego, w szczególności pretensje Ukraińców i Polaków. Do tych okoliczności dochodziły też sprawy zewnętrzne, takie jak konflikt bałkański i niebezpieczeństwo przyszłej wojny austriacko-rosyjskiej, które stworzyły nową polityczną sytuację w stosunkach polsko-ukraińskich. Przebieg sejmowej ugody 1914 r. pokazał, że brak znacznych zmian w stosunkach polsko-ukraińskich w Galicji Wschodniej, jak i dominujący antagonizm w stosunkach dwóch etnonarodów w ogóle, świadczyły, że odmowa państwa od zadowolenia sprawiedliwych wymogów większości etnicznej regionu, przekreśliła perspektywę osiągnięcia konsensusu i kompromisu między etnonarodami nawet w niedalekiej przyszłości. W odróżnieniu od harmonizacji stosunków, którą mniejszości etniczne osiągają w trakcie współdziałania i która odzwierciedla poziomą konfigurację ich kompromisu, zainicjowana przez mniejszości etniczne współpraca z etnosem tytułowym przedstawiała jej wariant pionowy. Dlatego kompromis 1914 r. interpretujemy jako sztuczny, przecież ani polscy, ani ukraińscy aktorzy polityczni nie potrafili porozumieć się między sobą bez ingerencji trzeciej siły, od której oni

---

³² O. Kotzian, *Der Bukowina-Ausgleich 1910: Beispiel einer Lösung ethnisch-religiöser Konflikte*, [w:] *Bukowina. Wspólnota kultur i języków*, red. K. Feleszka i J. Malas, Warszawa 1992, s. 11–18.

³³ S. Grodziski, *Sejm krajowy galicyjski 1861–1914*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 1993, s. 216.

zależeli³⁴. Wpływ niesformalizowanych etnicznych aktorów politycznych na korygowanie grupowych stosunków wobec „obcych” został spowodowany przez następujące czynniki: członkostwo inteligencji w grupach asocjowanych; aktywne uczestnictwo w działalności partii politycznych; bezpośrednie zaangażowanie w proces określenia/kształtowania interesów etnicznych; działalność prestiżowych związków zawodowych; przekazem przez periodyki opinii, które istotnie wpływały na tonację „my”-uczuć, ich nominację. Ponieważ inteligencja pełniła rolę ważnego promotora kultury politycznej w łonie etnonarodów, do których należała, decydującą tendencją jej pozycjonowania w procesach etnopolitycznych okazało się bronienie interesów własnych grup. Twórcami/propagandystami określonych typów kultury politycznej społeczeństwa byli też studenci różnych uczelni regionu, a bezpośrednimi/pośrednimi twórcami stosunków wobec „obcych” i „wychowawcami” tolerancji – księża. W badanym chronotopie kształtowanie orientacji wobec „innych” odbywało się w trzech wzajemnie powiązanych kierunkach: identyfikacji politycznej; „wiary politycznej” (przekonanie etnofora o tym, że inni aktorzy życia politycznego znaczą dla niego dobrze/złe, gotowość podjęcia współpracy z przedstawicielami „obcych” grup etnicznych lub przeciwstawiać się im); orientacji na temat „reguł gry” (jakie ustawienia wartości i norm wykorzystują się we współdziałaniu aktorów etnopolitycznych)³⁵.

W odróżnieniu od sformalizowanych aktorów politycznych, niesformalizowani aktorzy polityczni produkowali własne, zasadniczo nowe mechanizmy samoregulacji oraz kryteria wartościowo-sensowe działalności, które wychodziły poza granice własnych wymagań etnospołecznych i etnopolitycznych. Wraz z tym niesformalizowani etniczni aktorzy polityczni musieli przeciwstawiać się utrwalonym „tradycjom” konkurencyjnie-konfliktowym interakcji międzyetnicznej oraz stereotypom rywalizacyjnego myślenia politycznego w łonie własnych etnonarodów. Przecież działalność praktyczna inteligencji i sposoby myślenia, które ona przekazywała na zewnątrz, zaświadczyły co innego: jej większość nie potrafiła wyprodukować nowych idei, podnieść się na

³⁴ І. Монолатій, *Міжетнічні компроміси та консенсуси в Австро-Угорщині: історична ретроспектива та етнополітичне значення*, „Буковинський журнал” Чернівці 2007, nr 2/3, s. 125–140.

³⁵ G. Otruba, *Die Universitäten in der Hochschulorganisation der Donaumonarchie – nationale Erziehungsstätten im Vielvölkerreich 1850–1914*, [w:] Student und Hochschule im 19. Jahrhundert. Studien und Materialien, hrsg. von Christian Helfer und Mohammed Rassem, Göttingen 1975, s. 123–134; P. Haslinger, *Sprachenpolitik, Sprachendynamik und imperiale Herrschaft in der Habsburgermonarchie 1740–1914*, [w:] „Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung 2008”, Bd. 57, nr 1, s. 98–101.

jakościowo nowy poziom kultury współdziałania międzyetnicznego, a skala zaproponowanej przez niesformalizowanych etnicznych aktorów politycznych architektoniki kultury politycznej polegała przede wszystkim na symbolizmie. Dlatego konstatujemy, że działalność etnobarodów odpowiadała aktywistycznej kulturze politycznej, ponieważ właśnie aktywne uczestnictwo niesformalizowanych etnicznych aktorów politycznych w życiu publicznym wytworzyło przesłanki wpływu na podjęcie decyzji przy bezpośrednim uczestnictwie sformalizowanych etnicznych aktorów politycznych.

Wnioski

Zakończenie doby nowoczesnej i jej transformacja w czasy nowe charakteryzują się rozwojem nacjonalistycznych idei oraz potężnymi wybuchami nieufności wobec „obcych”, pozostaje świadectwem procesów homogenizacji etnicznej. Po pierwsze, w Galicji i Bukowinie etnicznie niejednolita ludność, która z powodu upadku imperium Habsburgów – państwa segmentarnego rodzaju z wielką etnopolityczną spuścizną – często zmieniając miejsce zamieszkania, stopniowo „przesiewała się”, sortowała się, i wreszcie etnicznie „wyrównywała się” odpowiednio do nowych realiów politycznych i granic państwowych okresu międzywojennego, w pewnych okolicznościach zmiany przestrzeni geopolitycznej według linii etnicznego rozgraniczenia i pragnienia tytułowych grup do dominacji, pobudzało proces migracji przedstawicieli tych narodów, które z wcześniej panujących przekształciły się na mniejszości narodowe. Po drugie, dzięki osobliwościom stosunków międzyetnicznych w Galicji i Bukowinie odpowiednim orientacjom etnopolitycznym ludność w okresie modernizacji imperium Habsburgów, a stąd – na postimperskiej przestrzeni – wykrystalizowała się etniczna struktura mentalitetów, których przedstawiciele ukształtowali mniej więcej spójną etnokulturę. Ona wychodziła poza względne kontury geograficzne badanego regionu i ukazywała, że wspólne życie polityczne, społeczne i konfesyjne wspólnot etnicznych zarysowało się na wszystkich dziedzinach rozwoju społecznego. Po trzecie, ziemie zachodnioukraińskie są klasycznym przykładem „zony kontaktowej” wspólnot etnicznych prowincji Habsburgów oraz małym modelem europejskiego pola etnopolitycznego. Jednocześnie badane terytorium są swoistym mechanizmem socjalnego konstruowania granic między grupami socjalnymi, dla których czynnik etniczny oraz kontekst polityczny odegrały decydującą rolę.

Summary

The importance and timeliness of the present thesis are determined by a fundamental impact that ethno-national communities can have on building inter-ethnic relations as and when they interact. Inter-ethnic social distance, as well as the *stranger* and *ours* social-cultural dichotomy caused by the community's cultural resources became the factors that triggered the ethnic principle of how members of a Western Ukrainian ethnic group were structured politically. Therefore, the *stranger-ours* dichotomy existed, as it was a inter-related complex of religious symbols, a living language of daily communications, as well as reflective conceptions of an individual or a certain group of individuals. The ideology of the parties that were established on the basis of the ethnic identity and operated in the Western Ukrainian area reflected the interest of party members. The key defining features of the political culture often were the protection of their own interests, readiness to satisfy those interests by means of *strangers*, as well as numerous objective reasons for interethnic antagonisms. They resulted in the ethno-political situation where ethnic political actors of various ethnic communities personalized mostly competing or conflicting institutionalizing forces. Despite of the discrepancies in the ideology and the availability of their own full-scaled spectrum of forces, ethnic parties were unanimous and adamant in demanding to restore their own states. The versatility of their demands was substantially modified depending upon the availability of a social base for ethnic political actors and a variety of social values preached by individual bearers of ethnic features. Efforts of the state aimed at building an above-nation multiethnic political nation resulted in establishing/functioning of the competing groups that were represented by political actors who depending upon the status of their ethnic subject played an ambivalent role. Those, who were nurtured by the environment of the leading ethnos, defended state interests, and the others that united members of ethnic minority groups protected against the dictatorship of the first ones. Attempts to politicise the so-called offended ethnicities became a prerequisite for successful protection of their interests. The feedback of ethnic minorities to uncovered prejudice of regional authorities and a vertical system of inter-ethnic relation created by the state were mostly defensive. Herewith, they became the subjects that exhibited an attacking behaviour concerning other ethnic communities, but never against the nation-state. In the ethno-political behaviour of ethno-national communities of the studied chronotope, we differentiate the following distinctive features: protection of languages, demands to introduce autonomy in its territorial and non-territorial variants, reforming of the election law, a fight for favourable conditions to preserve cultural resources of the ethnicity, and protection of other group interests. Dialectics of interethnic relations and activities of ethnical political actors represented mainly a culture of an interethnic competition. In view of the dominating tendency in the latter, the type of the culture of interethnic interactions is classified as dialogue- and non-violent-defensive, factors that defined the culture of interactionism of *otherness* as such that differ in the origin of their statuses and roles.